

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN

MIT KERESETT A KOMMUNISTA A GRÓFNÁL? (II.)

A „King”-ügy és a látogatások folytatása

■ A lehallgatási dokumentumok szerint Gáll Ernő egy darabig valóban nem bukkan fel Telekinél, de ez azért sem meglepő, mert közben el kellett költöznie Erzsébet úti lakásából, majd 1978. április 11-én meglátogatja barátját. Bevallja neki, hogy nem a figyelemztetés hatására vált körültekintőbbé, hanem a „King”-ügy³⁹ gondolkoztatta el és készítette arra, hogy – mindkettőjük érdekében – ritkítsa vizitjeit. Gáll elmesélte, hogy Király a pártvezetőségnek intézett beadványát 16 személynek küldte el, köztük neki, pedig őt személyesen nem is ismeri. Így neve minden bizonnyal felkerülhetett a beadvány külföldre juttatásával gyanúsított személyek listájára. Telemi érdeklődésére Gáll Ernő elmondta, hogy Királyt – „testi épségének biztosítása végett”, amire „Marosvásárhelyen nem volt mód” – Karánsebesre „költöztették”. Egyébként, tette hozzá, abban az időszakban Marosvásárhely valóságos ostromzár alatt állott, fokozott rendőri jelenléttel, mert röplapok jelentek meg „Melletted állunk” szöveggel, a totális szolidaritás kifejezésekként. A helyzet még kellemetlenebbé vált azt követően, hogy Király Károly interjút adott a *New York Herald Tribune*-nek és a BBC-nek, amelyből kiderült, hogy beadványát az *Igaz Szó*, *A Hét* és a *Korunk* főszerkesztője is olvasta, ez pedig Gállra még nagyobb bajt hozott.

A *Korunk* főszerkesztője örömet fejezte ki, hogy kihagyták abból a „propagandisztikus célokkal” az Egyesült Államokba látogató magyar delegációból, amely nemrég indult el a tengerentúlra, és ez csökkentette haragját amiatt, hogy bár a kisebbségi kérdés szakértője, nem hívták meg a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának (MNDT) ülésére. A delegációval Domokos Géza viszont elutazott, pedig az MNDT-ülésen egyesek felháborodását kiváltó, ám remek beszédet mondott, ez azonban nem befolyá-

solta kiküldését. És ebből az is látszik, hogy olyan helyzet alakult ki, amely lehetővé teszi az emberek manipulálását, bizonyos kérdésekben befolyásolja állásfoglalásukat, nem teszi lehetővé a visszavonulást, és „kiszolgáltatja őket annak a gárdának, amelyiktől a napi betennivalót kapják, a feladatok teljesítése függvényében”.

A Király-ügyben Gáll bírálta a Szabad Európa Rádiót is, amelynek szerkesztősége – „a hazai nacionalista légkör fenntartása érdekében” – elhatárolódott az ügytől és egyben „a Románia területén érvényesülő szemtelen magyar dominanciától [existența unei dominații obraznice maghiare pe teritoriul României]”. Ugyanakkor kritizálta a *Magyar Hírlap*nak a dákorumán elmélettel kapcsolatos cikkét, rámutatva, hogy a romániai magyar kisebbség jogait nem lehet annak függvényévé tenni, hogy ki telepedett le hamarabb vagy később az ország területén, hiszen azt kizárólag abból kiindulva lehet megítélni, hogy a magyarság „itt létezik”.

A két férfi ismét belebocsátkozott annak találgatásába, hogy vajon kitől értesülhettek a hatóságok a Gáll-látogatásokról. Telemi nem tartotta lehetetlennek, hogy az információt minden rosszindulat nélkül Gogomán osztotta meg valakivel, aki aztán továbbította az illetékes helyre. Gáll úgy vélekedett, hogy az egész ügyet ellene akarták felhasználni, hiszen egyesek érdekeltek abban, hogy „valamivel elkapják”: „kapcsolatokkal, italszenvedéllyel vagy nőügyekkel – mert erre alapozzák kényszerítési taktikájukat”.⁴⁰

Hogy május elején Gáll ismét meglátogatta Telekit, azt nem lehallgatási jegyzetből, hanem csak egy összefoglaló jelentésből tudjuk, amelyet a kolozsvári Securitate a bukaresti központnak küldött. Ebből egyebek mellett kiderül: Telekivel Péterfi István haláláról beszélgetve Gáll felrótta az elhunytat, hogy „kettős politikát folytatott”.⁴¹ A következő látogatásra Gáll Ernő május 13-án kerített sort, s az ekkori lehallgatási anyagból válik

világossá, hogy előbbi vizitje során az Amerikából érkezett Fülöp Gáborral, Bocsánczy Zoltán rokonával is megismerkedett Telekinél. Gáll arról beszélt, hogy két évvel ezelőtt meglátogatta Párizsban egykori barátját, a nagyváradi származású Filip Györgyöt,⁴² aki 1945-ben francia családjával együtt hazatelepült, és Bukarestben magas pártfunkciókat töltött be. Filip később „ugyanazokon a családásokon ment át, mint valamennyi régi zsidó és magyar kommunista, akik a romániai kommunista mozgalom 80 százalékát képviselték, és akiket a román párt románosítása nyomán féltreállítottak, hogy végül saját eszményeikben is csalódjanak”. Gáll szerint Filip és családja egyik jó barátjuk, Mihai Florescu vegyipari miniszter segítségével jutott 1972-ben útlevélhez, és többé nem tért vissza Romániába. Franciaországban pedig, családásai miatt, „fanatikus kommunistából fanatikus antikommunistává, a hidegháború egyik megszállottjává és nacionalista cionistává vált”, ami miatt barátságuk folytatása lehetetlenné vált. Egyébként Filip – Gáll írásait olvasva – azt is rosszalta, hogy „magyar érzelmeket táplál”.

Gáll Ernő elővigyázatosságára jellemző az a beszámoló, amelyben beszélgetőpartnerét ezúttal a bécsi Lendvai Pál⁴³ látogatásáról tájékoztatta. Azonnal rájött, hogy Lendvai a kelet-európai ügyekben igen tájékozott, úgyhogy 15-20 perces beszélgetésük alatt neki kevés mondanivalója volt. Egyébként Lendvait három Dacia gépkocsi mulatóságos módon követte, rendszámukat amerikai származású felesége fel is jegyezte. Lendvai tudósítása végül a román delegáció londoni látogatása előtt került nyilvánosságra, de abban szerencsére semmi kivetnivalót nem talált.

Teleki figyelmeztette beszélgetőtársát, hogy tartózkodjék az ilyen jellegű találkozótól, hiszen biztos abban, hogy követik, dossziéja van, amelybe időről időre ráállított emberek jelentései is bekerülnek, s ezek közül „egyesek a semmiből is képesek bármit kihozni”. A két férfi megegyezett abban, hogy mellőzik a telefonbeszélgetéseket, és hogy Gáll rendszeresen, keddenként meglátogatja Telekit.⁴⁴

Teleki lakásán Gáll Ernő személye három nappal később került szóba, amikor Nemes István és a házigazda társaságában Erdős Tibor kifejtette: a bukaresti televízió adásában részt vevő Gáll – beosztásait féltve – nem foglalt állást semmilyen kérdésben, holott tekintetbe kellett volna vennie az őt figyelemmel követő közvéleményt. Erdős

szembeállította Gáll-lal Rappaport Ottó példáját, „aki szintén zsidó, de nem volt karriérista, s a színháznál ő volt az, aki *Az ember tragédiája* színrevitele érdekében harcolt”.⁴⁵ A mozzanat jellemző arra az értetlenségre, amellyel mind az erdélyi magyar értelmiség egy része, mind pedig a Securitate Gáll Ernő magyar elkötelezettségét szemlélte.

A Gáll-iratsomóban a Teleki lakásán rögzített soron következő lehallgatás 1978. november 7-én készült, amikor a főszerkesztő Dumitru Popescu kolozsvári látogatásának és az általa vezetett gyűlésnek a részleteit ismertette. Elmondta, hogy Popescu szerint Gyulafehérvár nem oldotta meg a románság ügyét teljes mértékben, és elismerte, hogy Románia részt vett a magyar Tanácsköztársaság leverésében, ami azt bizonyítja, hogy egyesek elkezdtek gondolkodni. Gáll szóvá tette, hogy a gyűlésen Kovács Lajos unitárius püspök is felszólalt, akinek szolgálai magatartása döbbenetű rá arra, hogy „ez a nép annyira elnyomott, hogy már rendes papjai sincsenek”, a folyamatosan lealacsonyodó képviselőiről nem is beszélve.

Teleki úgy vélte, valóban ideje, hogy a vad érzelmek megfékezése megtörténjék, mert a kisebbségi kérdésben ténylegesen nem ismernek mértéket, hiszen nemcsak az ország többnemzetiségű jellegét, hanem a nemzeti kisebbségek létét is tagadták. Gáll hozzátette: „jelenleg is tagadják, mert a többnemzetiségű jelleg föderatív megoldásokat kívánna”, Románia ellenben „olyan nemzetállamnak deklarálja magát, amelyben kisebbségek is élnek – ám ezen kisebbségek jellegét olyképpen igyeksenek megfogalmazni, hogy az autonómia bármely lehetőségét kizárják”. A beszélgetés az „antifasiszta” Tudor Bugnariuról, illetve rokonáról, a szélsőjobboldali Constantin Daicovicuról folytatódott, végül az ortodox papok műveletlenségének és az egykori görög katolikus klérus – Mária Teréziának köszönhető – haladó jellegének összehasonlításával zárult.⁴⁶

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban e beszélgetés során elhangzottakról a kolozsvári Securitate külön jelentésben számolt be bukaresti feletteseinek.⁴⁷

Ha ez idáig a Securitate fővárosi főnökségének a reakcióját a dosszié nem tartalmazza, a következő irat Bukarestből érkezik Kolozsvárra. Meg nem nevezett forrásra hivatkozva közlik a kolozsváriakkal, hogy egy beszélgetés alkalmával Gáll Ernő, a *Korunk* főszerkesztője, Jordáky Lajos egyetemi tanár „szeparatista” és „autonomista” akcióira utalva „kifejtette saját elméletét, miszerint a

világ »kisméretű államalakulatok, etnikai csoportok« irányában halad, amilyenek a spanyolországi baszkok, a franciaországi bretonok és normandok, vagy pedig Belgium esetében, amely föderatív szövetséggé válik. Ugyanebben a kontextusban, az erdélyi helyzetre utalva kijelentette, hogy »az etnikai csoportok egyre határozottabban nyilvánítják majd ki sajátosságukat«. A dokumentum felhívja a figyelmet arra, hogy Gáll Ernő hetente látogatja „a kolozsvári Teleki Ernő volt grófit, aki köré egész sor magyar, román és zsidó értelmiségi gyűlt, a származást és a társadalmi pozíciót mellőző »transzszilván« testvériség és emberi szolidaritás szellemében”.⁴⁸

Furcsaságok sora

■ Miközben a Gáll–Teleki lehallgatási anyagból összegyűlt információhalmaz Gáll Ernő számára egyre fenyegetőbbé válik, és a bukaresti Securitate-vezetés is adatokat küld ezzel kapcsolatban Kolozsvárra, a *Korunk* főszerkesztőjének megfigyelési dossziéjába, furcsa módon, erre vonatkozó anyag egy éven át nem kerül.

A legközelebbi lehallgatási anyag 1979. november 27-i keltezésű. Megtudjuk belőle, hogy Gáll beszámolt Telekinek a budapesti *Új Tükör* című folyóiratnak adott interjújáról, és ezzel kapcsolatban kifejtette: „nagyon kellett ügyelnie”, hogy a magyarországiakra és az itthoniakra egyaránt legyen tekintettel. A nemzeti kérdéstről pedig úgy kellett beszélnie, hogy mindkét ország (Magyarország és Románia) szája ízének megfelelően.

Teleki és Gáll a továbbiakban Constantin Pîrvulescu pártkongresszusi felszólalását vitatta meg. Gáll úgy ítélte meg, hogy „Pîrvulescu gesztusa óriási erkölcsi bátorságot jelent, főképpen, hogy régi sztálinistáról van szó”. Kifejezte meggyőződését, hogy Pîrvulescu „hosszú (erkölcsi) utat tett meg, amíg elhatározta, hogy elmondja mindazt, amit elmondott”.

Teleki nem kommentálta a román kommunista Ceașescu kritizáló kijelentéseit, viszont élesen bírálta Hajdu Győzöt, „akiről azt hallotta, hogy a párt felső vezetésének tetsző beszédet mondott”. Gáll egyetértett, azt ajánlotta Telekinek, hogy olvassa el a sajtóban megjelent beszámolókat Hajdu beszédéről, majd levonta a következtetést: „Hajdu egy farizeus”. „Egyetlen román sem tette volna, amit Hajdu tett!” – kiáltott fel Teleki, majd így folytatta: „Nem tudjuk, mikor és hol tört el az itteni magyarság gerince. De leginkább azt nem tudjuk, hogy mi-

ért.” A gróf úgy vélte, a magyarság teljesen el fog tűnni Európa térképéről. Ennek oka egyfelől az, hogy Magyarországon sokan német és nem magyar származásúak, másfelől Erdélyben a vegyes házasságok fogják a „katasztrófát” beteljesíteni.

A beszélgetést rögzítő feljegyzést a Kolozs megyei Securitate azonnal elküldte Bukarestbe,⁴⁹ és egyik példányát Mocuța megyei párttitkárnak is eljuttatta.⁵⁰ Gáll Ernőt a párt valószínűleg ismét kérdőre vonta, erről azonban az iratcsomó konkrét információkat nem tartalmaz.

Az utolsó rögzített beszélgetés...

■ ...pontos időpontját nem ismerjük, mert arról csak a Securitate által Bukarestbe küldött keltezetlen összefoglaló jelentés tett említést. Eszerint Gáll Ernő 1980 szeptemberének második felében Kovásznán találkozott Csehszlovákia és Magyarország nagyköveteivel, és erről – nyilván hazatérését követően, tehát valószínűleg szeptember végén vagy október elején – Teleki Ernőt is tájékoztatta.⁵¹ Ez az információ egyben arról is szól, hogy Gáll Ernő és Teleki Ernő beszélgetései gyakorlatilag utóbbinak 1980. november 27-én bekövetkezett haláláig tartottak.

Ügynökök ügyködése

■ Fő kérdésünk, a Gáll–Teleki-kapcsolat természetrajzának megállapítását szem előtt tartva meg kell jegyeznünk, hogy Gáll Ernő terjedelmes, tíz kötetet kitevő szekus megfigyelési iratcsomója a Teleki Ernő lakásában lezajlott beszélgetéseknek minden bizonnyal csak egy részét rögzítette és tartalmazza. Ez sok mindenből adódhatott, leginkább talán abból, hogy a Securitate kampányszerűen foglalkozott a magyarság belső ügyeivel, de nem utolsósorban abból is, hogy a lehallgatással, a lehallgatott anyag fordításával és annak leírásával megbízott Securitate-tisztek és -munkatársak időről időre érdektelennek, esetleg éppenséggel unalmasnak találhatták az elhangzottakat, s így azokat feljegyzésre érdemtelennek tekintették.

De támpontot kínál a Gáll-iratcsomóban található néhány ügynöki jelentés is, amelyek tanulmányozása közelebb vihet e kérdés megválaszolásához. A jelentések két testvér tollából származnak, akiket a Securitate 1978-ban, illetve 1980-ban állított rá a célszemély Gáll Ernő megfigyelésére.

A „Mărcuș” fedőnevű ügynök már 1978 decemberében jelentést készített tartótisztjének, Florian Stineanu századosnak Gáll Er-

nő magyarországi publikációiról. Másfél évvel később, 1980. május 28-án azt jelenti időközben megváltozott tartótitstjének, Mihai Crăciun alezredesnek, hogy Gáll Ernő változtatni készül a *Korunk* irányvonalán, nagyobb hangsúlyt kíván fektetni a nemzetiségek helyzetére és perspektíváira, művelődési intézményeik működésére, a nemzedéki vitákra, a romániai „dogmatikus korszak” ügyeinek feltárására és hatásukra a nemzetiség aktuális helyzetére. A témaváltást az ügynök szerint hangnemműváltás is kíséri, Gáll Ernő ugyanis korábban „csak szűk elit társasággal tartotta a kapcsolatot, újabban viszont olyan személyekkel folytat levelezést, akikre azelőtt fel sem figyelt”. Példaképpen említi, hogy testvérétől a főszerkesztő „kevésbé conformista” írásokat kért a hazai jogrendszerrel, Veress Károlyt pedig arra biztatta, hogy „vizsgálja behatóbban a dogmatizmus korszakát”, illetve annak hatását a korabeli irodalomra.⁵²

Az ügynök 1980. június 19-én arról számolt be Mihai Crăciunnak, hogy testvérét Gáll Ernő június 14-ére megbeszélésre hívta. A beszélgetés a szerkesztőségben zajlott le, és két órát tartott. A főszerkesztő arra ösztönözte az ügynök testvérét – akiről a dossziéból kiderül, hogy „Bardac Ioan” fedőnévvel egyben a Securitate nagyváradi ügynöke –, hogy „foglalkozzon egyfelől az elhunyt Mikó Imre jogi könyvtárának feldolgozásával”, másfelől pedig „folytassa Mikónak a kisebbségi jogvédelem nemzetközi vonatkozásaival kapcsolatos munkásságát”. Gáll átadott a nagyváradi ügynöknek egy könyvet a nemzetiségek jogairól, amelyet Mikó „a felszabadulás előtt írt”,⁵³ továbbá saját tanulmányát e kérdéskörrel, amelyet a főszerkesztő egyik könyvének előszavaként kívánt közzétenni. Gáll azt kérte a nagyváradi *Korunk*-munkatárstól, hogy „tanulmányozza a kisebbségeket érintő törvényeket, a Népszövetséggel kezdve a bécsi döntésig és tovább, a helsinki, illetve a belgrádi egyezményig”. Az ügynöki jelentés Crăciun alezredestől származó lapalji megjegyzése szerint az információt „speciális forrásokból” [értsd: lehallgatási anyagból] is megerősítették.⁵⁴

A soron következő jelentésben a „Márkus” fedőnevű ügynök megnevezi testvérét, Király Ernőt. Beszámol arról, hogy július 23-án Gáll Ernő irodájában megbeszélésre került sor, amelyen a főszerkesztőn kívül Aradi József szerkesztő, továbbá ő maga és testvére, Király Ernő vett részt. Aradi tájékoztatta őket, hogy a *Korunk* október-

november táján kerekasztal-beszélgetést szeretne rendezni fiatal jogászok részvételével a romániai magyar nemzetiség jogi helyzetéről. Aradi kifejtette: a háborút követően hosszú évekig megszakadt a jogtudományok ez a két világháború között magas elméleti és erkölcsi színvonalon művelt ága. 1968 körül azonban új jogászgeneráció született, s annak feltett szándéka a nemzetiségi jog kérdéseinek tanulmányozása, a fiatalok azonban az országban elszórtan élnek, a *Korunk*-nak pedig össze kell őket fognia.

A beszélgetés során Gáll Ernő kifejtette, hogy a fiatalokat el kívánják látni a témakörrel kapcsolatos régebbi és újabb szakirodalommal. Azonnal át is adott „Márkus” testvérének egész sor, az emberi jogokra és a kisebbségekre vonatkozó dokumentumot az 1978-as belgrádi nemzetközi értekezlet anyagai közül.⁵⁵

„Márkus”-sal párhuzamosan Nagyváradon testvére, „Bardac Ioan” is jelentéseket írt tartótitstjének, Ioan Budai alezredesnek. Az 1980. június 19-i jelentésben részletekbe menően beszámolt a *Korunk* szerkesztőségében június 12-én Gáll Ernővel folytatott kétórás beszélgetésről, amelyet saját kommentárjaival is bőségesen kiegészített. Közölte, hogy Gáll jól dokumentált anyagot kért tőle „az együtt élő nemzetiségek jogvédelméről, vagyis a jogaikat szabályozó korábbi és jelenlegi belföldi és nemzetközi jogi normákról”. Szó szerint is idézi a főszerkesztőt, aki szerinte kijelentette: „kizárólag az igazat akarjuk, semmi túlzást, semmi államellenest, de fokozott figyelmet is a jelenlegi helyzetre”. Az ügynök vissza-kérdezett: vajon nem olyasmit kér tőle, amit majd lehetetlen lesz publikálni? A főszerkesztő erre kifejtette, hogy lapja „nem forradalmi, de ellenforradalmi sem, pusztán ideológiai folyóirat, és az adott körülmények között a helyzet magaslatán akar állni”. Elmondta, hogy tudják, mivel tartoznak a pártnak, de nem kívánják sem a Király Károly, sem pedig a Takács Lajos múltbeli magatartását követni, tevékenységük e két szélsőséges eset között mozoghat. „Konkrétan nem akarnak irreális elképzeléseket terjesztőivé válni, mint amilyen volt és maradt Király, de Takács totális szervilizmusának szintjére sem szeretnének jutni” – idézte „Bardac Ioan” a főszerkesztőt.

A nagyváradi jogász-ügynök tudatta szekus feletteseivel, hogy Gáll megkérdezte: mi a véleménye Királyról és Takácsról? De miután az ügynök közölte vele, hogy Királyról csak „pletykákat” hallott, továbbá azt,

hogy „talán visszavonta korábbi állításait, és ma gondtalanul él”, Takácsról pedig csakis azt tudja, „amit évekkor korábban beszéltek róla”, Gáll Ernő „megrótta”, mondván, hogy „nagyváradiként sem távolodhat el ennyire az erdélyi valóságtól, és nem alkothat téves véleményeket emberekről”. Meggyőzése végett elmesélte, hogy nemrég a szerkesztőségben jártak „az amerikai szenátusi bizottság tagjai, akik éppen azért látogatták meg országunkat, hogy adatokat gyűjtsenek az emberi jogok és az együtt élő nemzetiségek jogainak betartásáról, hiszen köztudott, hogy nemsokára lejár az a határidő, ameddig az amerikai szenátus a legnagyobb kedvezmény elvét nekünk megadta”, s a kedvezmény odaítélésének meghosszabbítása – a Jackson-törvény értelmében – éppen e jogok tiszteletben tartásán múlik. Gáll Ernő közölte az ügynökkel, hogy az amerikai delegáció „meglátogatta Király Károlyt is, akivel több alkalommal is tárgyaltak az együtt élő nemzetiségek jogairól”. A küldöttség „Gáll Ernőt is tájékoztatta a Királlyal folytatott beszélgetések tartalmáról, így a professzornak alkalma volt megtudni, hogy Király egyáltalán nem változott, s ugyanazokat ez elveket vallja, amelyek őt híressé tették a romániai magyarság soraiban és a határon túl is”. Gáll nem közölt túl sok részletet, azokat más alkalmakra ígérte az ügynöknek, de annyit azért elmondott, hogy Király „jól kipakolt nekik”.⁵⁶ Takács Lajos professzorral kapcsolatban Gáll Ernő rámutatott: az Államtanács tagja volt, s „igaz, hogy egykoron viszonylag vitatható álláspontot foglalt el a magyarsággal szemben, mára azonban, amikor elég öreg és súlyos beteg, radikálisan megváltoztatta magatartását, és a magyar nemzetiségű lakosság érdekeinek egyik fő támogatójává vált”. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a beadvány, amelyet Takács „a köztársaság elnökének” írt, s amely egész sor követelést tartalmaz.

A főszerkesztő össze szeretne volna hozni az ügynököt Takáccsal és Balogh Edgárral is; előbbi betegsége miatt nem tudta fogadni, utóbbi viszont – akit Gáll azonnal fel is hívott telefonon – hajlandónak mutatkozott a találkozásra, de elutazása miatt csak egy későbbi alkalommal, két-három hét múlva. Az ügynök lejegyezte a Balogh Edgár telefonszámát is, amelyet a jelentésében szintén fontosnak tartott közölni: 14389.

Ezt követően tért rá Gáll Ernő konkrét elvárásainak ismertetésére. Átadta az ügynöknek Mikó Imre 1944-ben Kolozsváron, a Minervánál megjelent, *Nemzetiségi jog és*

nemzetiségi politika című könyvét, valamint a főszerkesztő által készített, *Mikó Imre – nemzetiségi jogász* című tanulmányt, amelyet Gáll – készülő Mikó-kötet előszavaként – még Mikó halála előtt leadott a Kriterion Könyvkiadónak. Király Ernő alias „Bardac Ioan” közölte a Securitatével: Mikó könyvét nem volt ideje elolvasni, Gáll tanulmányát azonban igen, és az „erősebb» dolgokat is tartalmaz”. Hozzátette, hogy a kézirat birtokában van, azt fénymásolni lehet, de körültekintéssel, mert a nála levőn kívül csak a kiadónak és a Mikó családnak van belőle példánya. Végül az ügynök tudatta, hogy a főszerkesztő „lekiismeretes, minél dokumentáltabb, a valósággal teljes összhangban álló és a két említett anyag szellemével megegyező” munkát kért tőle, ő pedig beleegyezett abba, hogy a kért anyagot legkésőbb augusztus végére elkészítse.⁵⁷ „Bardac Ioan” jelentését a nagyváradi Securitate június 24-én küldte át Kolozsvárra, és azt a kolozsvári szekusok június 26-án kapták kézhez.⁵⁸

Mіндеzen információk birtokában Gáll Ernő célszemély „GRECU” fedőnévű megfigyelési iratcsomóját 1980. július 10-én maga Neculai Dumitrașcu ezredes, kolozsvári Securitate-parancsnok elemezte. Megállapítást nyert, hogy a célszemély megfigyelési iratcsomója által tükrözött „operatív helyzetben új elemek jelentek meg”: „Grecu” a *Korunk* új tematikai orientációját szorgalmazza, „az együtt élő nemzetiségek helyzetét kívánja előtérbe helyezni”, és kerekasztal-beszélgetéseket kezdeményezett „a nemzetiségek jogairól, illetve azok szociológiai és etnográfiai problémáiról”. Következőképpen a Securitate-főnök utasította beosztottjait, hogy 1) „Március” és „Adam” ügynökök közreműködésével azonosítsák azokat a belső és külső, kolozsvári és vidéki munkatársakat, akiket „Grecu” ebbe a munkába be akar vonni; 2) az említett ügynökök segítségével tudják meg, mikorra tervezi „Grecu” a szóban forgó kerekasztal-beszélgetések megtartását; 3) tájékoztassák „Grecu” szándékairól a pártszerveket; 4) működjenek együtt a Bihar Megyei Felügyelőséggel, a „Bardac” fedőnévű ügynöknek az akcióba történő bevonása végett.⁵⁹ Az elemzés fő megállapításairól a Securitate még aznap tájékoztatta az RKP Kolozs Megyei Bizottságát és a Belügyminisztérium I. sz. Igazgatóságát.⁶⁰

Másfél hónappal később a kolozsvári Securitate bukaresti feletteseinek arról számolt be, hogy a *Korunk* szerkesztőségében megbeszélésre került sor Gáll Ernő főszerkesztő, Aradi József szerkesztő, Király Ernő

nagyváradai jogász és Király István kolozsvári filozófus részvételével. Ez alkalommal elhatározták, hogy „október vagy november folyamán fiatal magyar jogászok részvételével kerekasztal-beszélgetést rendeznek a romániai magyar nemzetiség jogi problémáiról”. Aradi ennek szükségességét magyarázva leszögezte: „a felszabadulást követően sok évre megszakadt a két világháború közötti időszak azon hagyománya, hogy a romániai együtt élő nemzetiségek jogi kérdéseivel magas elméleti szinten foglalkozzanak”, az 1968 táján megszületett fiatal jogászgeneráció azonban igényli ezt, s a *Korunk* támogatni kívánja „álmaik valóra váltását”. Gáll pedig olyan tanulmányok elkészítését szorgalmazta, amelyek a nemzetiségi jogok hagyományait a modern trendekkel ötvözik, elsősorban a helsinki és a belgrádi konferenciák eredményeire alapozva.⁶¹

A beszélgetésre valójában július 23-án került sor, ám ezt már „Márcauş” jelentéséből tudjuk meg. „A forrás tájékoztatja önöket arról a megbeszélésről, amelyre a *Korunk* főszerkesztőjének irodájában került sor 1980.VII. 23-án, és amelyen részt vettek: Gáll Ernő, Aradi József, Király Ernő (testvérem) és alulírott” – írta az ügynök. A jelentés szerint Gáll azt is világossá tette beszélgetőpartnereinek, hogy „a kért anyagok publikálását nem garantálhatja, de fontosnak tartja, hogy ezeket a kérdéseket ne kerüljék meg”.⁶²

A Securitate intézkedései nyomán a *Korunk* szerkesztősége ellen beindult a hatalmi gépezet. Mivel a lap 1980. szeptemberi számában a szárhegyi Kriterion-táborban elhangzott hozzászólások anyagát is közölte – amelyben a Securitate és a felettes pártszervek rengeteg kivetnivalót találtak –, az új kurzus elleni határozott fellépés egyik jeleként 1980. november 3-án a szerkesztőségben megjelent Eugen Florescu, az RKP KB helyettes szekcióvezetője és Aurel Duca, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács alelnöke, akik a lap vezetőit és munkatársait erőteljes figyelmeztetésben részesítették. Gáll Ernő egyik naplőbejegyzésében kifejtette: a bukaresti brigád a szerkesztőség „megfenyítésére” érkezett Kolozsvárra „a hírheldt, magyarellenességéről is ismert Eugen Florescu” vezetésével.⁶³ A publikálással elkövegett „vétséget” Gáll Ernő magára vállalta, ami – más „bűneivel” együtt – későbbi félrelátásához vezetett.

A *Korunk* Király Ernő tanulmányát végül nem közölte, pedig a szerző azt 1980 októberében postázta a szerkesztőségnek,⁶⁴ és tudomásunk szerint a fiatal jogászok tanul-

mánysorozata és kerekasztala is elmaradt, vele együtt pedig végképp lekerült a napi-rendről annak nyilvános vizsgálata, hogy a legújabb nemzetközi jogi trendeknek milyen befolyása lehet a hazai valóságra. A Király Ernő-kézirat sorsáról bizonyos részleteket megtudhatunk a nagyváradai jogász és Gáll Ernő 1980–1984 közötti levelváltásából.⁶⁵

Végül is: mit kereshetett Gáll Telekinél?

■ A kérdésünk lényegét érintő megválaszolásához jutottunk, s e válasz a megvizsgált anyag nyomán szinte magától adódik.

Gáll Ernő hosszas és cseppet sem könnyű önreflexió-folyamat, illetve a nemzeti-nemzetiségi kérdéskörben folytatott kiterjedt vizsgálatait és publikációs nyomait jutott el a hetvenes évek közepén végképpen annak felismeréséhez, hogy a nemzetiségi kérdést a szocializmusnak – ígérete ellenére – nem sikerült megoldania, a nemzetiségi jogok biztosítása egyre jobban akadozik, s a romániai magyarság ellen hozott intézkedések a közösségre nézve végzetes csapásokat jelenthetnek. Ezzel a megdöbbentő felismeréssel párhuzamosan zajlottak Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet munkálatai, amelynek 1975. augusztus 1-jén 35 ország – köztük Románia – által aláírt záróokmánya és a belgrádi Helsinki-utókonferencia által elindított folyamat később jelentős normák kidolgozásához vezetett, egyebek között a kisebbségi jogok területén is. A *Korunk* főszerkesztője akkor már jól ismerte Mikó Imre és más jogászok két világháború közötti, a nemzetiségi jogok terén kifejtett munkásságát, és felismerte, hogy a Helsinkiben elindított és a Belgrádban folytatott folyamat új kisebbségi normarendszer kialakításához vezet. Rájött arra is, hogy az újabb elképzeléseket a régiekkel is össze kellene vetni, tehát hogy e tekintetben a hazai tapasztalatok kapcsán is szakszerű, szakavatott vizsgálatot kellene elvégezni.

Mivel Teleki Ernőt a kortársak az erdélyi magyar politika egyik szürke eminenciásának tartották, akinek kapcsolatai a két világháború közötti bukaresti román politikai elitel és ugyanakkor a budapesti vezetőkkel közismertek voltak, Gáll Ernő számára az élete végéhez közeledő arisztokratával a párbeszéd kezdeményezése és fenntartása kézenfekvőnek, szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek mutatkozott. A *Korunk*-főszerkesztő terve is világosan kivehető a megvizsgált anyagból: 1) Teleki Ernőtől tájéko-

zódni a múltbeli, esetleg írásban le sem fektetett nemzetiségi elképzelésekről, az azokra vonatkozó egykori román reakciókról; 2) Mikó Imre korábbi nemzetközi jogi munkásságának felhasználásával, illetve a hazai szakkönyvtárakban őrzött dokumentumok segítségével megvizsgálni a múltbeli jogi normaelképzeléseket; 3) fiatal jogászokkal elemeztetni a romániai magyar nemzetiség aktuális kisebbségjogi helyzetét; 4) konkrét javaslatokkal hozzájárulni az új, már kita-

pintható európai kisebbségvédelmi jogi normarendszer kidolgozásához.

Ebben a kontextusban került közel egymáshoz a két Ernő. Két, ideológiailag és társadalmilag egymástól távol álló, de nyitott ember párbeszéde következett, amelynek során a beszélgetőpartnerek vétkeiket és mulasztásaikat is őszintén bevallották. Két dolog kötötte őket össze végképp: a megtapasztalt kisebbségi sors és a népükért érzett felelősség.

■ JEGYZETEK

39. „King” – Király Károly megfigyelési fedőneve a Securitate irataiban.
40. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Nota – privind discuțiile purtate de Teleyk Ernest cu Gall Ernest (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség; Feljegyzés – a Teleki Ernő által Gáll Ernővel folytatott beszélgetésről). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.04.11-i 0060007 – 688/409. sz., aláíratlan feljegyzés, egyetlen példány. In: Gáll-8, 147–147v–148.
41. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Către Ministerul de Interne – Direcția I-a și C. I. D., București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatóságának és a CID-nek, Bukarest). 1978.05.11-i 102/0032835. sz. szigorúan bizalmas átirat; aláírója Dumitrașcu Neculai ezredes, a Kolozs megyei Securitate főnöke. In: Gáll-8, 139–139v. Erre a látogatásra valamikor Péterfi május 6-án bekövetkezett halála és a jelentés megírása közötti időszakban került sor.
- Péterfi István (1906–1978): biológus, a kolozsvári Babeș-Bolyai Egyetem tanára, rektorhelyettes, a Román Akadémia tagja, az Államtanács alelnöke.
42. Az 1919. október 16-án született Filip Párizsban végezte egyetemi tanulmányait, majd 1944-ben, 24 évesen a Lyont felszabadító partizánok parancsnoka lett.
43. Lendvai Pál (Paul Lendvai, 1929–) magyar származású osztrák újságíró. Budapesten született, 1957-ben telepedett le Ausztriában, 1959-től több mint két évtizeden át a Die Presse és a Financial Times kelet-európai tudósítója, 1982-től az Osztrák Rádió és televízió (ORF) kelet- és délkelet-európai osztályának főszerkesztője, 1987–1998 között a Radio Österreich International intendánsa. Publicisztikáit a Der Standard közli.
44. TIMAR [Teleki Ernő megfigyelési fedőneve]. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas, géppel írott, David M. őrnagy által jegyzett lehallgatási anyag. 1978.06.13-i 0060007 – 688/668. sz. jegyzet. In: Gáll-8, 134–135–136–137.
45. TIMAR. Magyar nyelvből fordított, szigorúan bizalmas, géppel írott, aláíratlan lehallgatási anyag. 1978.06.16-i 0060007 – 284/52. sz. jegyzet. In: Gáll-8, 133–133v.
46. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség; Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.11.07-i 0060007. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt feljegyzés egyetlen példánya. In: Gáll-8, 96–96v.
47. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Către Ministerul de Interne – Direcția I-a – Serv. II. București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának, Bukarest). 1978.11.11-i 102/RV/0034952 – 688/1298. sz. szigorúan bizalmas átirat 1. sz. példánya; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, az I/B Osztály vezetője. In: Gáll-8, 92–92v.
48. Ministerul de Interne, Departamentul Securității Statului, Direcția I., NOTA (Belügyminisztérium. Állambiztonsági Főigazgatóság, I. Igazgatóság, Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1978.12.14-i 00390.661. sz., Dumitru Tăbăcaru vezérőrnagy által aláírt feljegyzés 2. sz. példánya. In: Gáll-8, 83.
49. A feljegyzést a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának küldte el a Kolozs megyei belügyi felügyelőség az 1979.12.07-i 102/0060007 – 584/1664. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, az I/B Osztály vezetője által aláírt kísérőlevéllel.
50. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Nota (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség; Feljegyzés). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1979.11.27-i 0060007. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy által aláírt lehallgatási feljegyzés egyetlen példánya. In: Gáll-8, 15–15v–16. A példány széljegyzete: „1981.I.7. A feljegyzést Mocuța elvt.-nak bemutattuk.” Florian Oprea alezredes aláírása.
51. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj; Către Ministerul de Interne – Direcția I-a – Serv. II. București (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. Átirat a Belügyminisztérium I. Igazgatósága II. Osztályának, Bukarest). 1980.???.?-i 102/OF/??? [a számokat erre a példányra elmulasztották rávezetni] sz. szigorúan bizalmas átirat 3. sz. példánya; aláírói Constantin Ioana vezérőrnagy, a felügyelőség parancsnoka és Florian Oprea alezredes, osztályvezető. In: Dosar de Urmărire Informativă 110053, GOGA 1980. Mat[erial] Inf[ormativ], IB/NG. CNSAS, Direcția Arhivă Centrală, I 210370, vol. 6. (a továbbiakban Gáll-6), 325 p., 29.
52. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0027/31.05.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézrel írt ügynöki jelentés, „Márkuš” aláírással. In: Gáll-6, 86.
53. A Gáll-iratcsomó tartalmazza fénymásolatban Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből*. Az Államtudományi Intézet támogatásával.

- A Minerva kiadása, Kvár, 1944. tanulmányának 52–53, 208–209, 224, 278–289, 296–297. oldalait. In: Gáll-6, 88–107. (A fénymásolt részleteket a Kolozs megyei Securitate, 1980. augusztus 16-án, a Belügyminisztérium Bihar Megyei Felügyelőségétől kapta meg.)
54. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0030/20.06.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, „Márcaș” aláírással. In: Gáll-6, 77–77v.
55. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0035/30.07.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, „Márcaș” aláírással. In: Gáll-6, 78–78v. A jelentés hátoldalán a tartótiszt megjegyezte, hogy az értesülésről az RKP szerveit is értesítik.
56. A román nyelvű jelentésben az ügynök ezt a kifejezést magyarul idézte.
57. Inspectoratul Jud. Bihor. Primit: Lt. col. BUDAI IOAN. Sursa: „BARDAC IOAN”. Data: 19.VI.1980. Nr. dos. 003360, Nr. opis 272. NOTA INFORMATIVA (Bihar Megyei Felügyelőség. Kapta: Budai Ioan alezredes. Forrás: „Bardac Ioan”. Dátum: 1980.VI.19. Iratcsomó sz. 003360, Nyilvántartó sz. 272. Tájékoztató feljegyzés). In: Gáll-6, 121–121v–122–122v.
58. Ministerul de Interne. Inspectoratul Județean Bihor. Nr. I/2/BI/0072.213 din 24.VI.1980. Către Inspectoratul Județean Cluj – Securitate (Belügyminisztérium. Bihar Megyei Felügyelőség. 1980.VI.24-i I/2/BI/0072.213. sz. Kolozs Megyei Felügyelőség – Securitate). Szigorúan titkos átirat, 1. sz. példány, Traian Sima alezredes, Securitate-parancsnoknak és Ioan Sălăgean őrnagy, az I. sz. Osztály vezetőjének aláírásával, rajta 1980.06.26-i 0022893. beérkezési iktatószám. In: Gáll-8, 31.
59. Data 10.07.1980. NOTA DE ANALIZA (Dátum: 1980.07.10. Elemzési feljegyzés). Crăciun Mihai alezredes kézírásával, aláíratlan feljegyzés. In: Gáll-4, 16–16v.
60. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj: Nota – privind tendințele de a da o nouă orientare conținutului revistei „Korunk” din Cluj-Napoca (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség: Feljegyzés – a kolozsvári „Korunk” folyóiratnak szánt új orientáció trendjeiről). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1980.07.10-i 102/CM/0023002. sz., Neculai Dumitrașcu ezredes, Securitate-parancsnok és Florian Oprea alezredes, osztályvezető által aláírt feljegyzés 2. sz. példány. In: Gáll-6, 115–116–117.
61. Ministerul de Interne, Inspectoratul Județean Cluj. Către Ministerul de Interne, Direcția I-a (Belügyminisztérium, Kolozs Megyei Felügyelőség. A Belügyminisztérium I. sz. Igazgatóságának). Szigorúan bizalmas, géppel írott, 1980.08.21-i 102/CM/0023213. sz., Constantin Ioana vezérőrnagy, főfelügyelő és Florian Oprea alezredes, osztályvezető által aláírt átirat 2. sz. példány. In: Gáll-6, 80–80v.
62. Inf. „MARCUS”, Lt. col. CRACIUN MIHAI. Nr. 21773/0035/30.07.1980. Notă informativă (Tájékoztató feljegyzés). Kézzel írt ügynöki jelentés, 1980.VII.29-i keltezéssel, „Márcaș” aláírással. In: Gáll-6, 77–77v.
63. Gáll Ernő: *Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995, 205.
64. M. I. U. M. 0916/S/Cluj, Nr. 21.F/43/0083276 din 23.10.1980. Către 102/C. M. (A Kolozs megyei Securitate levelezés-megfigyelési osztályának átirata Mihai Crăciun alezredesnek). In: Gáll-6, 49–49v. A dokumentum szerint Király Ernő levélben értesítette Gáll Ernőt, hogy az elkészített tanulmányát, három példányban, postázta Herédi Gusztáv címére.
65. Lásd Gáll Éva – Dávid Gyula (szerk.): Gáll Ernő: *Levelek, 1949–2000*. Korunk – Napvilág Kiadó, Kolozsvár–Budapest, 2009; a kötet CD-mellékletében Gáll Ernő–Király Ernő teljes levelezését.

A MAROSVÁSÁRHELYI REFORMÁTUS VIDÉKI GYŰJTŐLEVÉLTÁR 50 ÉVE (1961–2011)

■ A múlt írásos emlékei iránti érzékenység, azok megőrzésének fontossága az erdélyi református egyházon belül is nyomon követhető. A levelesládákban, levéltárolókban fennmaradt értékes iratok, könyvek számos bizonyítékát nyújtják annak az erőfeszítésnek, amelyet az egyház, megbízott személyek révén, a történelem folyamán ez irányban tett.

A szakszerűen gyűjtött és rendezett levéltárak létrehozásának, illetve az iratok korszerű kezelésének igénye azonban csak a 20. század első évtizedeiben bontakozott ki,

de ekkor már határozott célt követett. Az Erdélyi Egyházkerületben 1948-ban megalakult Levéltárügyi Bizottság¹ már egy Kolozsvár székhelyű egyházkerületi levéltár létrehozását hangsúlyozta. Az elképzelés az adott politikai konjunktúra miatt akkor még nem volt kivitelezhető. A szaklevéltárak működésének lehetőségét a 353/1957. évi román levéltári dekrétum teremtette meg, amely lehetővé tette, hogy a román állami levéltárak azonos szabályai szerint az egyházak, történelmi értékű iratanyagaikat saját

hatáskörükben őrizhessék. A törvény adta lehetőséggel élve az Egyházkerület 1959-ben egy saját levéltárszabályzatot dolgozott ki, amely már egy gyűjtőlevéltár-hálózatot is magába foglalt. A tervbe vett kolozsvári, marosvásárhelyi és sepsiszentgyörgyi központok a környező egyházmegyék, illetve egyházközségek történelmi értékű iratanyagának gyűjtőhelyeül szolgáltak volna. Kerethiány miatt később csak a kolozsvári központi és a marosvásárhelyi vidéki gyűjtőlevéltár kezdhetett meg működését 1959-ben, illetve 1961-ben.² Jelen tanulmány keretei között a marosvásárhelyi vidéki gyűjtőlevéltár fejlődéstörténetét kísérik végig, amely bár értékét tekintve sohasem emelkedett a kolozsvári központi intézmény szintjére, de helyi viszonylatban igen hasznos megoldást jelentett az egyházi iratmegóvás és kutatás tekintetében.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának 1958. november 14-ei, a marosvásárhelyi református gyűjtőlevéltár megalakulására vonatkozó határozatát, a Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsához 1959. május 2-án,³ illetve a Marosi egyházmegye Esperesi Hivatalához 1960. február 5-én intézett leiratából ismerjük.⁴ A határozat értelmében, az újonnan létrehozott levéltár a Marosvásárhelyi egyházközség régi levéltárán kívül a Marosi, a Görgényi és a Bekecsaljai egyházmegyék iratait foglalta volna magába. A számottevő iratanyag megfelelő befogadóképességgel rendelkező és a célnak megfelelő helyiséget, helyiségeket igényelt volna. A városi Néptanács Építészeti és Városrendészeti Ügyosztálya a levéltár részére azonban – az alapvető levéltári előírásokat is figyelmen kívül hagyva – az 1958–1959-ben felújított, a Bernády tér 3. szám alatt lévő Teleki-ház két alagsori termét ultalta ki.⁵ A hosszadalmas hivatalnoki procedúra miatt hivatalosan csak 1960. márciusában átadott pincehelyiségek nem feleltek meg sem a tárolási, sem pedig a feldolgozási előírásoknak, ami a későbbiek során számos irat károsodásához, pusztulásához vezetett.

Az adott lehetőségekhez igazodva a Püspöki Hivatal a levéltárosi teendőkkal Nagy Béla⁶ nyugalmazott lelkipáspárt bízta meg. Az 1959. november 1-jén kinevezett⁷ levéltáros feladatkörét az 1960. évi igazgatótanácsi leirat 5. pontja szabályozta. Ennek megfelelően Nagy Béla levéltáros „azonnal elkezdte a marosvásárhelyi egyházközségi levéltár rendezését, s ugyanakkor minden támogatást megad a marosi egyházmegye

levéltárosának,⁸ a levéltárrendezés és lajstromozás mielőbbi befejezésére és a kutatók számára hozzáférhetővé tételére”.⁹ Az Igazgatótanács ugyanakkor felkérte Barabás Benedek¹⁰ esperest, hogy a három egyházmegye (Marosi, Görgényi és Bekecsaljai) illetékes szerveinek részvételével egy levéltári találkozót szervezzen meg, amelyen az egyházmegyéknek a levéltár fenntartásához szükséges részesedéséről egyeztessenek. A találkozót 1960. március 11-én tartották meg,¹¹ melyre referensként az Igazgatótanács, művelődési előadóját, a kolozsvári gyűjtőlevéltár megbízott levéltárosát, ifj. dr. Nagy Gézá¹² küldte ki. A marosvásárhelyi egyeztetésen az egyházmegyék és a helyi egyházközség régi levéltárának további sorsát vitatták meg, de ugyanakkor a gyűjtőlevéltár berendezéséről, fenntartási költségeiről, valamint a levéltáros javadalmazásáról és feladatköréről is döntöttek.¹³

Az értekezlet ugyan sikeres volt, hiszen számos kérdésre megoldást nyújtott,¹⁴ de a levéltár szabályos és folyamatos működésére továbbra is várni kellett. A Teleki-ház alagsori helyiségeinek felújítása és berendezése időigényes munka volt,¹⁵ ezért a kezdeti időszakban Nagy Béla a levéltárosi feladatok ellátására igen kevés időt fordíthatott.¹⁶ A javítási munkálatokat, illetve a levéltár berendezkedését az Állami Levéltárak Tartományi igazgatója¹⁷ is figyelemmel kísérte és támogatta. A törvényes előírások betartását pedig Tankó Árpád¹⁸ ellenőrizte, aki 1960. március 19-én egy kultuszinspektorokból álló bizottság élén látogatta meg a gyűjtőlevéltárat.¹⁹

Nagy Béla elfoglaltsága miatt a levéltári anyag gondozása nagyjából Gáll Sándort terhelte, aki nem egy esetben emelt panaszt az ellen, hogy kénytelen az egyházmegyei levéltár lajstromozásának „lassú és idegölő munkáját” egyedül végezni. Az 1961. március 14-én kelt levelében arra kérte az esperest, hogy mentesítse Nagy Bélát a marosvásárhelyi levéltár anyagának további rendezése alól, addig, amíg az egyházmegyei anyag lajstromozását be nem fejezik.²⁰ Továbbá kiegészítő személyzet alkalmazását javasolta, hogy az Igazgatótanács által meghatározott határidőre (1961. június 25-ig) a kért feladatot elvégezhessek.²¹ Kérése pozitív elbírálást nyerhetett, hiszen a református egyházközségi levéltár 1963. augusztus 1-jével felfektetett *Jelenléti és munkanapló*-jában Nagy Béla mellett már kezdettől két új személy – Barabás Rozália²² és Farczády Kornélia²³ – neve is szerepel. A munkanap-

lóból nem tűnik ki ugyan, de a fennmaradt kéziratok alapján valószínűnek tartjuk, hogy a fent nevezettek az egyházmegyei levéltár anyagának rendezésében már 1962 folyamán is segédkeztek.²⁴

A szakszerűtlenül végzett belső építési munkálatokkal a levéltár részére kiutalt helyiségeket nem sikerült az előírásoknak megfelelő állapotba hozni, ezért 1963 júliusáig ezekben levéltári anyagot nem helyeztek el. A vár tervezett restaurálása és régészeti feltárása miatt, az állami hatóságok felhívására, a Marosvásárhelyi egyházközség és a Marosi egyházmegye addig a Vargák bástyájának pincéjében őrzött²⁵ levéltárát és berendezését²⁶ szállították át ide.²⁷ Az átszállítást 1963. július 4-ig kellett elvégezni, ami ekkorra meg is történt. A levéltárak anyaga azonban a lehető legrosszabb helyre került. Az áldatlan állapotokra az egyházkerület Levéltár Bizottságának figyelmét az egyházmegyei levéltáros hívta fel, aki a felsőbb hatósághoz intézett jelentésében a következőképpen fogalmazott: „az egyházmegyei levéltár anyagának elhelyezése a jelen körülmények között a kívánalmaknak megfelelő, de a helyiség nem fűthető, s a nedves helyiségben fűtés nélkül az értékes anyag romlásnak van kitéve.”²⁸ A levéltárosi munka legfőbb akadálya azonban a térhiány volt. A hirtelen megnőtt anyagmennyiség elhelyezése gondot okozott, hiszen megfelelő polc, illetve szabványos állványzat nem állt rendelkezésre, így nem volt lehetőség az iratokat az előírásoknak megfelelően tárolni. Az egyházközségek fraktúr alakba kötött iratai faállványú polcokon, rekeszekben voltak felhalmozva, s emiatt kezelésük nehézkes volt. A régi protokollumokat, a vizitációs jegyzőkönyveket és a matrikulákat viszont két szekrényben, a követelményeknek megfelelően helyezték el.²⁹ A levéltár mellett kialakított, 526 darabot számláló, addig nem szakosított Értekezleti Szakkönyvtár rendezése is jelentős terhet jelentett.³⁰ A fenti adatokból kitéhető, hogy mekkora kihívás volt az intézmény optimális körülmények közötti működtetése, akkor, amikor minden tény ez ellen szólt.

A hatvanas évek második felétől a levéltárosok munkájának nagyobb részét az Értekezleti Szakkönyvtár rendezése és szakszerű csoportosítása, a válóperek leltározása és lajstromozása, a Mátyus-alap,³¹ illetve az egyházmegyei közigazgatási iratok rendezése foglalta le. Az 1965. év folyamán a Bekecsaljai egyházmegye tíz egyházközségének 1927–1950 között termelt iratanyagát

szállították be a levéltárba, amelyből hetet még abban az évben fel is dolgoztak. A protokolláris jegyzőkönyveket és a Parciális Szinódus jegyzőkönyveit lapszámozták, illetve név- és helységjegyzékkel látták el őket. Az 1692–1927. évkört tartalmazó, nagyon rossz állapotban lévő vizitációs jegyzőkönyvet restauráltatták, és félbőr kötésbe újrakötötték. Gáll Sándor levéltáros a kutatás szempontjából fontos jegyzőkönyveket katalogizálta, úgyhogy a levéltár anyagának ez a részlege pontosan áttekinthető lett.³² Ugyanakkor készítették el a marosvásárhelyi egyházközség levéltárának új, ma is használatban lévő lajstromkönyveit és indexeit, illetve a különböző jegyzőkönyvek leltárainak gépelt másolatait.³³ A polcokon tárolt iratokat ekkortájt helyezték el a ma is meglévő kriptás szekrényekbe, illetve ugyanekkor alakították ki a 4,20 ívfolyó méter kitévő iratmennyiség számozási és elhelyezési rendjét is.

A levéltárosok tevékenységét tudományos munkatársként dr. Farczady Elek³⁴ is segítette. A kiváló szakembert az egyházközség presbitériuma már 1961. szeptember 1-jén megbízta a levéltár rendezésével és kezelésével.³⁵ Szerepéről Nagy Béla a következőket írta: „minden tudományos és gyakorlati kérdésünkkel hozzá fordulunk levéltári és könyvtári munkánkban. A mindennapi, gyakorlati munkában is teljesen önzetlenül és rendszeresen vett részt. [...]”³⁶ A levéltárosi munka mellett Farczady aktív kutatói tevékenységet is folytatott. Több, a marosvásárhelyi egyházközség és a város életét érintő, eddig kiadatlan tanulmányát a levéltár jelenleg is őrzi. A lehetetlen kutatási körülmények ellenére az első kutatókat is ekkor említik a jelentések.³⁷

A következő években a levéltár jobb körülmények közé való elhelyezése távolról sem látszott megoldhatóknak, annak ellenére, hogy az illetékesek részéről a Schola Particulába, illetve a Kisbástyába való átszállításának gondolata is felvetődött. A levéltár fokozatosan romló állapota³⁸ miatt a levéltárosok munkaidejük nagy részét kénytelenek voltak más helyiségekben tölteni, de mindezek ellenére a gyűjtő- és feldolgozó munka továbbra sem szünetelt. 1966. március 9-én a levéltárba szállították, a korábban megszűnt Bekecsaljai egyházmegye Erdőszentgyörgyön és Balavásáron őrzött teljes iratanyagát, illetve végleg rendezték a Központi Iroda iratait és Török János³⁹ hagyatékát. A biztonságosabb megőrzés végett a 16. és 17. századi értékes oklevelek máso-

latait a vártemplomi parókia páncélszekrényében helyezték el.⁴⁰

A levéltárban időközben személyi változások történtek. 1967 januárjában a sokat betegeskedő Nagy Béla állásáról lemondott. Az Igazgatótanács megbízásából helyét 1967. május 1-jétől négyhónapi határidőre dr. Farczady Elek vette át, majd ideiglenesen Barabás Rozália, 1968. szeptember 1-jétől pedig Szabó Frigyesné Kiss Borbála⁴¹ töltötte be a levéltárosi állást.

A hetvenes évek sem hozták meg a levéltár számára azokat a feltételeket, amelyek az alkalmazottak és a kutatók adott helyzetén javíthattak volna. Dr. Markos András⁴² főlevéltáros 1970. május végén tett látogatása során ez a kérdés is napirendre került ugyan, de a vizitáció fő célja mégis inkább szakmai jellegű volt. A tőle kapott utasítások alapján az egyházmegyei protokollumokat újra csoportosították és átszámolták, illetve helyiségnévmutatókkal látták el. A tárgymutatók elkészítésénél pedig áttértek a cédulázási rendszerre. Ugyanakkor folytatták a Bekecsaljai egyházmegye anyagának lajstromozását és rendezését, valamint azon iratok feldolgozását, amelyeket a temetői irodában megejtett selejtezések alkalmával találtak. Az iratrendezés mellett némi anyaggyarapításra is sor került. 1971 októberében vették át megőrzésére a Marosi egyházmegye 1950-től 1964-ig terjedő iratanyagát, amelynek rendezését az újonnan alkalmazott Farkas Árpádra⁴³ bízta. A Vártemplom restaurálása során, a toronygombból kiemelt irategyűttes is ekkor került a gyűjtőlevéltárba.⁴⁴

Rövid levéltárosi pályafutása alatt Farkas Árpád jórészt a Marosi egyházmegye utólag beszállított iratait rendezte, de a Marosi és a Dicsőszentmártoni egyházmegyék egyházközségeitől begyűjtött iratoknak az Állami Levéltártól igényelt román nyelvű leltárát készítette el. 1973 júniusában felfekette a *Kutatók jelenléti naplóját*, amelyből kitűnik, hogy a gyűjtőlevéltár a mostoha körülmények ellenére évente több alkalommal 4–6 kutatót is fogadott, illetve látott el a kutatáshoz szükséges forrásanyaggal. A személyes problémákkal is küszködő levéltáros 1977 decemberében, betegségére hivatkozva állásáról lemondott, és helyét Bartha Gyöngyvérnek⁴⁵ adta át, akit az Igazgatótanács 1978 januárjától egyéves próbaidőre, 1979. május 1-jétől pedig teljes jogkörrel alkalmazott.⁴⁶

A nyolcvanas évek a gyűjtőlevéltár számára új korszakot jelentettek. Elsősorban

két évtizedes alagsori lét után a levéltár állagát jobb körülmények közé helyezték, másodsorban pedig a lényeges anyaggyarapítás mellett, ebben az évtizedben fektették le a kézikönyvtár és a folyóirat-gyűjtemény alapjait. Az új levéltáros az Állami Levéltárnak még át nem adott, a Küküllői egyházmegyéhez tartozó egyházközségektől kiválasztott iratokat leltározta, illetve átadásra készítette elő. Ugyanakkor a Marosi, a Görgényi, a Bekecsaljai, illetve a Ludasi⁴⁷ egyházmegyék feldolgozatlan anyagának leltározását és lajstromozását is megkezdte. A későbbiekben alkalmazkodási nehézségei akadtak, ezért a munkálatokat 1984-től Sipos Gábor főlevéltáros irányította és felügyelte. A rendezési munkálatok mellett, 1982–83-ban a levéltár teljes állagát – nem végső helyére ugyan – végérvényesen emeleti helyiségben helyezték el, ahol már jobb tárolási körülmények fogadták 1983 decemberében a volt Bekecsaljai és a Marosi egyházmegyék 1956–1964 közötti pénzügyi iratait.⁴⁸

A Teleki-ház 1985. évi felújítása miatt a levéltárat újból költöztetni kellett. A nagy fizikai igénybevétel mellett fejezte be a levéltáros 1986 áprilisában a Marosi és a Ludasi egyházmegyék iratanyagának rendezését. A restaurálási munkálatok elhúzódnása miatt a levéltár csak 1987 szeptemberében került a végleges helyére, az épület keleti szárnyának emeleti helyiségeibe.⁴⁹ A nagy raktárhelyiség polcait 1989. június elején szerelték fel, amelyekre az egyházmegyék időközben palliumba kötött, kötegel iratait helyezték el.⁵⁰ Ezekre került fel ugyanakkor a Marosi egyházmegye 1962–1988 között, a Görgényi egyházmegye 1962–1968 között termelt és június 12-én átvett iratanyaga is.⁵¹

A rendszerváltás után berendezkedett új politikai konjunktúra a levéltári munka és kutatás lehetőségeit is átrendezte. A kutatói tevékenység, amelyhez addig a Vallásügyi Államtitkárság előzetes beleegyezésével kiállított engedély⁵² kellett, 1990 után szabadabbá vált. Az engedélyeket mind a bel-, mind a külföldi kutatók számára már helyben állították ki, úgyhogy a kérelmezett anyagot a kutató azonnal megkaphatta. A nyitás a levéltárat felkeresők számának növekedését eredményezte. 1991-ben például az addigi évente jegyzett 4–6 kutatóval szemben már 11 kutató gyűjtött a levéltárban a munkájához szükséges adatokat, de a kutatónaplóban ekkortájt számos más érdeklődőt is feljegyeztek. Közülük Janica Brown brit újságírónt emelnénk itt ki, aki a

gyűjtőlevéltárról és az azt befogadó Teleki-házról kért ismertető anyagot.⁵³

Az iratoknak az új polcokon való elhelyezését, illetve a beérkezett egyházmegyei anyag revízióját 1992-ben fejezték be. Ugyanakkor négy ív terjedelemben elkészült a levéltár nagy raktárának topográfiai leltára is. Ezt követően a levéltáros idejét javarészt a segédletek elkészítése és a volt nagy Marosi egyházmegyéhez tartozó egyházközségek iratainak lajstromozása kötötte le, de a máig jól használható 118 egyházközség és filia egyház-, orgona- és iskolatörténetét magába foglaló gyűjteményt is ekkortájt állították össze. A kilencvenes évek második felében a levéltár a Marosi egyházmegye 1980. és 1984. évi iratait, hat egyházmegye és az egyházközségek Kuratóriumának töredékanyagát, illetve Keresztes Gyula építész-mérnök hagyatékát fogadta.⁵⁴ Feldolgozásuk az új évezred küszöbén ért véget, s ez utóbbi munkával fejezte be levéltárkezelői pályafutását Bartha Gyöngyvér. A közel két és fél évtizedes tevékenység után 2002 januárjában nyugdíjba vonult. Helyét – egy év zárva tartás után – 2003. május 15-től e sorok írója foglalta el.

Az eltelt nyolc év tevékenységét igen korai lenne kiértékelni. Ezt megtenni nem is a mi tisztünk, de néhány tény, ami az utóbbi években a gyűjtőlevéltár életében történt, érdemesnek tartottunk kiemelni. Elsődleges célunk a levéltári fond bővítése és a levéltár technikai fejlesztése volt. Ennek megfelelően a kézikönyvtár és folyóirat-gyűjtemény már 2003 júliusában egy újonnan beépített polcrendszerre helyeztük el. A kutatóterem fűtési gondjait a Kuratórium segítségét igénybe véve egy közepes kapacitású konvektor beszerelésével oldottuk meg. A levéltári fond gyarapítása sem akadozott. Az intézmény 2004 februárjában a marosvásárhelyi egyházközségek Kuratóriumának 1974–1998 közötti töredékes anyagát, illetve a Marosi egyházmegye 1985 és 1987 között termelt iratait vette át.⁵⁵ A következő évben az esperesi vizitációhoz csatlakozva több helyszínen levéltári ellenőrzéseket végeztünk, melyek során három egyházközség⁵⁶ levéltárát ítéltük veszélyeztetettnek, s mint ilyet a gyűjtőlevéltárba szállítottuk. Az iratmentés 2009 márciusában a torboszlói és a székelycsókai egyházközségek történeti levéltárára is kiterjedt. Az egyházközségi iratokon kívül a különböző magánszemélyek és a központi gyűjtőlevéltár jóvoltából a levéltár hagyatéki és személyi gyűjteménye, illetve kézikönyvtára is jelentős mértékben

bővült. Az anyaggyarapítási folyamat során vette át a levéltár 2005-ben Imreh Ernő jogtanácsos, 2007-ben Varga Sámuel, a zilahi Sebess, a Zilitzki és a Dimény családok, valamint Marosi Péter irodalomkritikus töredékes hagyatékát, 2006-ban pedig Nagy Géza nyugalmazott lelkipásztor folyóirat-gyűjteményének egy részét.⁵⁷ A gyűjteményeket rövid időn belül rendeztük és jegyzékkel láttuk el, majd a Marosi egyházközségek iratcsomóival egyetemben a kolozsvári társintézménytől kapott savmentes dobozokba helyeztük el.

Az utóbbi években a levéltári tevékenység legnagyobb részét a marosvásárhelyi Református Kollégium történeti levéltárának megmentése foglalta le. Az 1954–1955-ben a kollégium pincéjében elhelyezett és ott a fokozatos romlásnak kitett levéltár, a rendszerváltás után került újra az illetékes szervek figyelmébe, de így is közel két évtizednek kellett elteltnie ahhoz, hogy a mentési munkálatok elkezdődjenek. A kolozsvári központi gyűjtőlevéltár munkatársainak és a kollégium diákjainak bevonásával végzett mentést 2008-ban, az iratok tisztítását és konzerválását pedig egy évre rá fejeztük be.⁵⁸ A dobozolt levéltári anyagot 2010-ben a gyűjtőlevéltár számára ideiglenesen átadott raktárhelyiségre szállítottuk,⁵⁹ ahol a kollégium építésére vonatkozó rész Barabás Kisanna és Oniga Erika művészettörténészek segítségével rendeztük. A kollégium többi és a hozzá kapcsolódó dr. Gecse Dániel Alapítvány iratanyaga pedig rendezés alatt áll.⁶⁰

Kiemelt figyelmet érdemel az a két történelmi értékű dokumentum is, melyeket 1971-ben, a Román Nemzeti Múzeum létrehozásakor a hatóság mint a kulturális örökség értékeit Bukarestbe szállított és ott lététbe helyezett. Az időszakosnak álcázott átadás a rendszerváltásig tartott, sőt ezt követően sem volt hajlandó az illetékes intézmény a dokumentumok visszaszolgáltatásáról tárgyalni. A lehetőséget erre az 182/2000. évi törvény megteremtette ugyan, de a kulturális minisztérium részéről 2005-ben megfogalmazott elvi elhatározás gyakorlatba ültetésére további hat évet kellett várni. Az Erdélyi Református Egyházkerület és a Román Nemzeti Történeti Múzeum illetékesei között – a művelődési és örökségvédelmi minisztérium hathatós támogatásával – létrejött megállapodás eredményeként a Bethlen Gábor és I. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek által 1615-ben, illetve 1675-ben kiállított oklevelek 2011. május 6-án visszakérültek a gyűjtőlevéltárba.

Az utóbbi évek intenzív anyaggyűjtésének eredményeként a levéltár új épületbe való átköltöztetése időszerűvé vált. Raktárai mára már zsúfolttá váltak, a levéltárosi és a kutatói tevékenység egyaránt egy kis dolgozószobában zajlik. A hiányosságok ellenére igyekszünk a levéltárat felkeresők számára akadálymentes kiszolgálást biztosítani. A 170 folyóméternyi levéltári anyag legnagyobb része kéziratos, illetve gépelt segédletek segítségével kutatható. Az érdeklődés középpontjában elsősorban a Marosi és a Bekecsaljai egyházmegék 1605–1987, illetve 1898–1960, valamint a Marosvásárhelyi egyházközség 1567–1987 közötti iratanyaga áll, de a kutatók a levéltár folyóirat-gyűjteményét is több esetben haszonnal forgatták. A feltárt adatokat az elmúlt években a *Református Szemle*, a Mentor kiadó gondozásában megjelent *Erdélyi Em-*

lékezete sorozat, illetve egyéb önálló kiadványok (falumonográfia, egyházközség-történet) hasábjain tették közzé.

Az elvégzett munka új célkitűzések megfogalmazására is ösztönöz. Fő célunk az egész levéltári anyag segédletekkel való ellátása és a fondjegyzékek közzététele. E célból előnyben részesítjük a kollégium és a Gecse Dániel Alapítvány számos érdekességet rejtő iratanyagának a feldolgozását. Elodázhatatlannak tartjuk a kutatási körülmények korszerűsítését, egy elektronikus adatbázis létrehozását és az értékes oklevelek digitálizálását, amelyek hozzásegítenek a kor levéltár-szervezési és kutatási elvárásainak megvalósításához, illetve az egyházi és világi levéltári hálózat vérkeringésébe való bekapcsolódáshoz.

Berekméri Árpád-Róbert

■ JEGYZETEK

1. A Bizottság elnöke László Dezső kolozsvári belvárosi lelkipásztor-esperes, tagjai pedig Szabó T. Attila, Jakó Szigmond, id. Nagy Géza és Juhász István voltak.
2. *Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárának ismertető leltára*. Összeállította Dáné Veronka és Sipos Gábor. Kvár, 2002. 3.
3. A Marosi Egyházmegye közigazgatási iratai (A továbbiakban MEmeKI) az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi Vidéki Gyűjtőlevéltárában, 1627–1959.
4. MEmeKI 1771–1960.
5. MEmeKI 1813–1960. A nevezett alagsori rész egy 19,68 m²-es irodahelyiséget és egy 25,56 m² raktárhelyiséget foglalt magába.
6. Sepsiszentgyörgyi Nagy Béla Ádám (Sepsiszentgyörgy, 1907. december 29. – Marosvásárhely, 1967. december 13.) teológiai tanulmányait követően Gyergyószentmiklóson és Székelybőn szolgált. Betegeskedése a teljes körű lelkészi hivatást nem tette lehetővé, s emiatt levéltárosi teendőket bízták rá. Feladatát 1967. január 28-ig látta el, amikor súlyosbodó betegsége miatt kénytelen volt munkakörétől megválni.
7. Nagy Béla kinevezését a Minisztertanácsnak alárendelt Egyházügyi Hivatal (Departamentul Cultelor), 1365/1959. sz. rendeletével erősítette meg.
8. Gáll Sándor (Marosvásárhely, 1908. december 10. – Marosvásárhely, 1991. október 24.) a debreceni Calassausi Szent József Reálgimnáziumban 1930-ban érettségizett, majd 1933-ban végzett a kolozsvári Református Teológiai Fakultáson. Közel két év segéd-, illetve helyettes lelkészi szolgálat után, 1935-ben szentelték rendes lelkésszé. Szolgálati idejét Székelyabodon, Kelemenelkén és Mezőcsásáson töltötte. Lelkészi hivatása mellett 1937 és 1944 között aljegyzőként és tanácsbíróként is tevékenykedett. 1958. március 4-től a Marosi egyházmegye levéltárosa volt, s mint ilyen 1966. november 22-től Nagy Bélát helyettesítette, majd örödjasként mellette dolgozott.
9. MEmeKI 1771–1960. 5.
10. Barabás Benedek (Zabola, 1905. július 7. – Marosvásárhely, 1988) teológiai tanulmányait 1930 és 1934 között Kolozsváron végezte. 1935-ben szentelték pappá, majd 1975. évi nyugdíjazásáig előbb Marosszentgyörgyön helyettes, Székelyvajában, Marosszentgyörgyön és az Alsóvárosi egyházközségnél rendes lelkészként szolgált. 1951 és 1973 között a Marosi egyházmegye esperese volt.
11. MEmeKI 1814–1960.
12. Nagy Géza, dr., ifjabb (Székelyszenterzsébet, 1914. szeptember 1. – Marosvásárhely, 1981. január 24.) irodalomtörténész, egyetemi tanár, műfordító. Az említett időpontban az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának műemléki és egyházművészeti előadója, könyv- és levéltárosa, valamint az iratterjesztés és a sajtó felelőse volt.
13. MEmeKI 1814–1960., 1874–1960. (Gyűjtőlevéltári Szabályzat) A találkozón rögzített jegyzőkönyv 1. pontja értelmében a Bekecsaljai egyházmegye régi anyaga ekkor már a Marosi egyházmegye részét képezte, s így a Bekecsalján csak az 1927-től képződött anyagot őrizték. Ezt az iratmennyiséget 1960. május 31-ig az erdőszentgyörgyi parókia épületében kellett elhelyezni. Ha az adott időpontig ez nem történe meg, akkor Marosvásárhelyre szállítják. A 2. pontban az értekezlet helyeselte az igazgatótanácsi tervezetnek azt a megállapítását, hogy az egyes levéltári részlegeket együtt kell kezelni, de külön kell tartani, mégpedig úgy, hogy a Marosi egyházmegye és a marosvásárhelyi egyházközségek levéltára a bástyába, a Görgényi egyházmegye levéltára a Teleki-házba kerüljön. Az utóbbi szállítási költségei pedig az egyházmegyét terheljék. Továbbá leszögezték, hogy a gyűjtőlevéltár központja és kutatóhelyisége a Teleki-házban legyen. A jegyzőkönyv 3. pontjában lefektették, hogy a gyűjtőlevéltár befogadására szolgáló helyiségek továbbra is a marosvásárhelyi egyházközségek tulajdonát képez-

- zék. Berendezésükhöz a Görgényi egyházmegye két nagy szekrényt, a marosvásárhelyi egyházközségek asztalokat és székeket adományoznak. A levéltár előírások polcokkal való felszerelését az érdekelt egyházi hatóságok fokozatosan fogják végezni. Addig, amíg az Igazgatótanács központilag rendezi a központi és vidéki gyűjtőlevéltárak fenntartási költségvetését, az érdekelt egyházi hatóságok ezt lélekszámuk arányában vállalják. Ezt figyelembe véve a Marosi egyházmegye (a marosvásárhelyi egyházközséget is beleértve) 50%, a Bekecsaljai egyházmegye 30%, a Görgényi egyházmegye pedig 20%-ban kellett hozzájáruljon a költségek fizetéséhez. Az értekezlet vállalta, hogy az Igazgatótanács egyeztetve megkeresi a módját Nagy Béla levéltáros javadalmazásának megfelelő kiegészítésére is.
14. MEmeKI 1814–1960. (Dr. Nagy Géznak Barabás Benedek espereshez intézett levele.)
15. MEmeKI 1849–1960. (Költségelőirányzat.)
16. MEmeKI 2007–1961. Nagy Bélának az Esperesi Hivatalhoz március 17-én intézett jelentéséből kiténik, hogy a Marosvásárhelyi egyházközség levéltárát csak 50%-ban sikerült rendezni, illetve 25%-ban lajstromozni.
17. Liviu Moldovan igazgatóról van itt szó.
18. Tankó Árpád a Magyar Autonóm Tartomány, majd az 1980-as évekig Maros megye Egyháziügyi Hivatalának vezetője volt.
19. A Kolozsvári Református Egyházkerület Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltárának iratgyűjtője, 1959–1964. 49.
20. MEmeKI 2008–1961., 2013–1961. A március 18-i jelentésben a következőket írta: „Ezt az ember erejét meghaladó munkát második éve ezedül végzem olyan mostoha körülmények között, aminek hatása alatt számtalanszor felmerült bennem annak gondolata, hogy megtisztelő levéltáros megbízásomról mondjak le.”
21. Uo.
22. Barabás Rozália (Marosvásárhely, 1902. október 14. – Marosvásárhely, 1987. július 29.) 1920 júniusában szerzett tanítónői oklevelet a nagyenyedi Református Kollégiumban. 1940. október 1. és 1943. szeptember 1. között Székelyvajában állami tanítónőként tevékenykedett. 1963. március 1-jével mint gondozónőt a Marosi egyházmegyénél alkalmazták. 1964-től 1971. augusztusi nyugdíjazásáig óradíjaként a gyűjtőlevéltárban dolgozott.
23. Farczady Kornélia (Nagybaromlak, 1897. szeptember 4. – Marosvásárhely, 1975. november 11.) 1922-ben érettségizett a marosvásárhelyi felsőkereskedelmi iskolában, majd két évet a zeneiskola énektan szakán végzett el. 1963. január 1-jével gondozónői és levéltárosi minőségben, a Marosvásárhely I. vártemplomi egyházközségnél alkalmazták.
24. Az 1962. évi jelentés nem maradt fenn.
25. Az egyházközség levéltárának csak egy töredékét őrizték itt. A levéltári anyag nagyobb része Farkas Jenő nyugalmazott esperes lakásában volt elhelyezve.
26. A helyiségek berendezése a következő bútordarabokból állt össze: egy egyszerű fiókos fenyőfa asztal, egy állványos íróasztal, két darab hajlított szék és egy polirozott állófogas, amit a Kuratórium irodájából szállítottak át, egy festett és két üveges szekrény, amelyeket a bástyában lévő levéltárból vittek át, illetve egy festett asztal és két darab szék, amelyek az egyház raktárából kerültek a gyűjtőlevéltárba. A berendezés nagy részét még 1960. március 15-én a gyűjtőlevéltárba szállították.
27. A gyűjtőlevéltár ügyiratai. Évi jelentések (a továbbiakban Üi. Jelent.). Szám nélküli irat, 1963. július 10.
28. Uo.
29. Üi. Jelent. 1965.
30. Uo.
31. Mátyus (Kibédi) István, dr. nemes, széki főorvos 1800 májusában a szegények támogatására létrehozott alapítványáról van szó.
32. Üi. Jelent. 1965. Lásd még a Református egyházközségi levéltár 1963-tól 1969. jún. 1-jéig terjedő jelenléti és munkanaplóját (a továbbiakban Napló).
33. Üi. Jelent. 1966.
34. Farczady Elek, dr. (Marosvásárhely, 1890. április 9. – Marosvásárhely, 1974. február 6.) középiskolai tanulmányait a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, ahol 1908 júniusában érettségizett. Ezt követően a budapesti Tudományegyetemen szerzett 1912-ben középiskolai tanári, 1913-ban pedig bölcsész tudományi doktori oklevelet. 1913–1914-ben a Sorbonne-on és az École Nationale des Chartres-on diplomatikai és paleográfiai tanulmányokat folytatott. Ezt követően 1950-ig középiskolai tanár, igazgató és főigazgató-helyettes, 1950 és 1961. szeptember 1. között pedig a Bolyai Dokumentációs könyvtár vezetője volt. Eközben különböző egyházi tisztségeket is betöltött. 1951-től a Marosi egyházmegye világi képviselője, 1957-től a Gecse úti egyházközség tiszteletbeli, 1961-től pedig az Alsóvárosi egyházközség főgondnoka volt. Tudományos munkatársként már 1965-től a levéltárban hasznosította tudását. 1967. május 1-jétől pedig hivatalosan a levéltár rendezésével és egyes anyagainak feldolgozásával bízták meg.
35. A Vártemplomi egyházközség presbitériumának jegyzőkönyve, 1957–1987. 89. Meg kell jegyeznünk, hogy Farczady hivatalosan, a Cskii Józsefné eltávózása révén megüresedett gondozói állást töltötte be.
36. MEmeKI 2007–1961.
37. Üi. Jelent. 1966. A levéltárát Péterffy Lászlón kívül dr. Imreh Barna és Keresztesi Gyula is rendszeresen látogatta.
38. Uo. (Emlékirat a Marosvásárhely-vidéki gyűjtőlevéltárral kapcsolatos ügyekről és kérdésekről, amelyek 1966. február 15-én kerültek előterjesztésre.) „A tulajdonos egyházközség és a Marosi egyházmegye nagy költségekkel igyekezett a lehetőség határain belül levéltáraink itteni elhelyezését és

működését biztosítani. Sajnos a kémény kijavítása és a cserépkályha újrarakása árán sem lehetett a pincehelyiségeket eléggé kiszárítani. A vízvezeték és csatornázás olyan szerencsétlen módon szereltetett, hogy változtatni vagy segíteni a minduntalan jelentkező bajokon semmiképpen sem lehet. Helyiségeinket évente többször is elönti a víz vagy éppen a szennyvíz. [...] Az állandó szennyvízszivárgás miatt nedves falakat nem tudjuk kiszárítani. A bútorok, könyvek és iratok penészedését többször tapasztaltuk. A levegő dohos.”

39. Török János, az 1854. március 10-én vértanúhalált halt lelkész, kollégiumi professzor hagyatékáról van szó.

40. Üi. Jelent. 1969.

41. Szabó Frigyesné Kiss Borbála (Árkos, 1936. február 19. –) A sepsiszentgyörgyi Szövetkezeti Közpénztárnál 1953 júniusában végezte el. 1953. szeptember 1-jétől egy éven át a marosvásárhelyi rajoni szövetkezethoz volt könyvelő, majd 1968. szeptember 1-jétől 1972. december 31-ig a gyűjtőlevéltárnál tevékenykedett. Utóbbi dátummal, a Marosvásárhely I. egyházközség, majd 1990 júliusától a marosvásárhelyi egyházközségek Kuratóriumának könyvelői állását töltötte be.

42. Markos András, dr. (Kolozsvár, 1920. február 16. – Kolozsvár, 1974. március 22.) szociológus, gazdaságtörténész. 1964 szeptemberétől volt a Központi Gyűjtőlevéltár levéltárosa.

43. Farkas Árpád (Marosgeze, 1919. december 30. – Marosvásárhely, 1988. július 30.). 1940. július 20-án, a nagyenyedi református Bethlen-kollégium főgimnáziumában érettségizett, majd egy évet mint oklevél nélküli helyettes igazgató-tanító, Mezőörményesen dolgozott. Innen Kolozsvárra távozott, ahol rövid ideig bölcsész, 1943 és 1946 között pedig teológiai tanulmányokat folytatott. Tanulmányi ideje alatt egy éven át a marosvásárhelyi Állami Tanítóképző Intézet helyettes tanára volt. A második lelkészképzés vizsgát 1948-ban tette le, s előbb Meggyesfalván volt helyettes és segédlelkész, 1961-től pedig a Vártemplom második-, illetve rendes lelkészeként szolgált. Betegnyugdíjasként, 1971. októbertől, a Marosi esperesi hivatalnál egyházközségi és levéltárosi feladatokat látott el. 1973. január 1. és 1977. december 31. között a Gyűjtőlevéltár alkalmazottja volt.

44. Üi. Jelent. 1972.

45. Bartha Gyöngyvér (Nagyernye, 1953. november 23. –). Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte el, majd 1972-ben a marosvásárhelyi Unirea líceumban érettségizett. 1973 és 1977 között a Népi Egyetemen volt könyvelő. Ezt követően 1978. január 1-jéig a marosvásárhelyi Posta- és Távközlési Hivatalnál számítógép-kezelő, majd a gyűjtőlevéltár alkalmazottjaként tevékenykedett.

46. Üi. 3-1980.

47. A megszünt Ludasi egyházmegye iratanyagának átvételéről eddig nem került elő jegyzőkönyv, de a fellelhető iratokból az derül ki, hogy azt 1979 folyamán helyezték el a gyűjtőlevéltárban.

48. Üi. Jelent 1984.

49. Üi. 25-1987.

50. Üi. Jelent. 1989., 7. melléklet.

51. Üi. Jelent. 9-1989.

52. Az egyéves határidőre kiállított engedélyt minden román állampolgár megkaphatta. A külföldi kutatók igen ritkán jutottak kutatási lehetőséghez. Az engedély megszerzése esetén az adatgyűjtést ők minden alkalommal egy az Állami Levéltár által kinevezett személy felügyelete alatt végezték.

53. Üi. Jelent. 1992.

54. Üi. 6,7-1996., 2-1999.

55. Üi. Jelent. 2004.

56. Üi. Jelent. 2005–2006. Gerendkeresztúr és Hadrév, valamint Uzdiszentpéter és filiáinak iratanyagát 2006 novemberében szállították be a levéltárba.

57. Uo.

58. A mentési munkákat a dr. Sipos Gábor főlevéltáros vezette munkaközösség (Ósz Sándor Előd, Berekméri Árpád-Róbert, Fodor János és mások), míg a tisztítást és konzerválást Márton Krisztina restaurátor végezte.

59. Ezúton fejezzük ki hálánkat Nemes Gyula helytörténésznek az önzetlen segítségért.

60. Üi. Jelent. 2007–2010.